This work is licensed under a CC BY-NC 4.0 license
© author(s)

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 13. listopada 2022.
https://doi.org/10.46672/ms.22.2.5

Josip Pandžić*

# Socijalna epistemologija studija sigurnosti: režimi obavještajnog znanja

## *Sažetak*

Struktura proizvodnje znanja o nacionalnoj i međunarodnoj sigurnosti, kao opravdanog istinitog vjerovanja u pitanjima od egzistencijalnog značaja društava, država i globalnog političkog poretka, predstavlja legitiman predmet istraživanja utemeljenog na socijalnoepistemološkom i sociološkom pristupu. Polazeći od sociologizirane javnopolitičke tematizacije režima znanja u političkoj ekonomiji i ekonomskoj politici, u ovome su radu teorijski ocrtani režimi sigurnosnog znanja. Ponajprije u odnosu na konstelaciju istraživačkih organizacija u tom području javnih politika, proizvodnja sigurnosnog znanja nije obilježena varijabilnim utjecajem akademskih, zagovaračkih, stranačkih i državnih organizacija već dominantno državnih, poludržavnih i nadasve uz državu vezanih aktera. Od potonjih se ističu obavještajne službe s obzirom na to da je znanje temeljem kojeg kreatori politika i donositelji odluka u sigurnosnoj politici postupaju često skriveno i nedostupno javnosti te stoga nije podložno demokratskim procedurama i javnom mnijenju. Sigurnosni se režimi znanja, zbog središnjeg mjesta obavještajnog djelovanja, znanja i organizacija u području sigurnosti, shvaćaju kao režimi obavještajnog znanja. Zaključno se rekapituliraju glavni nalazi rada te predlažu pitanja za buduća istraživanja režima sigurnosnog znanja.

***Ključne riječi:*** socijalna epistemologija, studije sigurnosti, režimi, javnopolitičke istraživačke organizacije, znanje, obavještajne službe.

## Uvod

Proučavanje znanja prisutno je nekoliko tisućljeća. Kao filozofska teorija znanja kojom se pokušava dokučiti kako znamo to što znamo (Marshall, 1998: 197) putem ispitivanja načela i uputa za stjecanje znanja (Buzan i Hansen, 2009: 32), epistemologija je dosegnula kvalitativno novu razinu spoznaje afirmacijom izvanjskog (eksternog) društvenog uzročnika. Znanje se tako ponajprije počelo shvaćati kao proizvod utjecaja

* Josip Pandžić, poslijedoktorand, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, jpandzic@pravo.hr

društvene okoline, konkretnije društvenih grupa i organiziranih istraživačko-zagovaračkih organizacija različitih provenijencija izvanredno prepoznatih spoznajnim uplivom sociologije znanja. Interakcije tih entiteta unutar određenog državnopravnog i društveno-normativnog okvira te ishodi spomenutih interakcija oblikuju specifične konfiguracije proizvodnje znanja, točnije znanja u određenom području javnih politika, koji se nazivaju režimima znanja.[1] Potonji su neodvojivi od javnopolitičkih režima, odnosno aranžmana javnih politika u određenom području obilježenih dimenzijama moći, javnopolitičkom paradigmom, organizacijom unutar vladavine te samom javnom politikom (Wilson, 2000: 257–258).

Režimi znanja predstavljaju jednu od najinovativnijih ontoloških, epistemoloških, teorijskih, metodoloških te povrh svega praktičnih perspektiva u razmatranju javnopolitičkih (engl. *policy*) konstitucija suvremenih država. Čimbenike proizvodnje i diseminacije javnopolitičkog znanja, kao preduvjeta učinkovitog djelovanja političkih aktera i upravljačkih struktura, pionirski radovi toga pristupa tražili su unutar nacionalnih država vodeći se pretpostavkom o nacionalnim izvorištima javnopolitičkih ideja (Campbell i Pedersen, 2014). SAD, Francuska, Njemačka i Danska poslužile su u komparativnoj perspektivi kao prvi primjeri nacionalnih država kojima su svojstveni određeni režimi znanja, točnije zajednice organizacija uključenih u proizvodnju javnopolitičkog znanja, i to u području političke ekonomije. Međutim, takvo shvaćanje proučavanja znanja ne predstavlja isključivo ekonomskopolitičko usmjerenje već polazi od stava da se formuliranje, usvajanje i praktična (terenska) implementacija javnopolitičkih ideja putem konkretnih mjera odvija u okviru režima znanja svojstvenih svim društveno važnim područjima. Drugim riječima, kao skupovi organizacija koje se vode institucionaliziranim skupom pravila djelovanja, režimi znanja postaju neizostavni preduvjeti spoznaje o tome „što se govori" u javnim politikama zbog fokusa na rasvjetljavanju rezultata djelovanja – informacijskog i interpretacijskog te naposljetku i lobističkog – „onih koji govore." Iako je u literaturi o režimima znanja politička ekonomija zadržala tematski primat, snažno se ističe mogućnost primjene tog koncepta u području (nacionalne i međunarodne) sigurnosti, posebice potpodručju obavještajnih studija s obzirom na to da je obavještajno znanje, odnosno znanje dobiveno djelovanjem obavještajnih službi, u središtu znanja o sigurnosti.

[1] Pojam režima upotrebljava se u različitim disciplinama i područjima na različite načine. Primjerice, u socijalnoj politici (Esping-Andersen, 1990: 26–32) socijalni režim podrazumijeva klastere socijalnih država čija su obilježja dekomodifikacije, stratifikacije te odnosa tržišta, države i obitelji što se tiče ostvarivanja dobrobiti građana određena klasnom mobilizacijom, političkim koaliranjem i poviješću institucionalizacije. Nadalje, u međunarodnim se odnosima (Ruggie, 1982: 380) međunarodni režim definira kao društvene institucije oko kojih očekivanja aktera konvergiraju u određenom području međunarodnih odnosa. Napokon, pojam se u političkoj teoriji (Hague, Harrop i Breslin, 2001: 20) koristi kao sinonim za sustav vladavine ili politički poredak.

Cilj je rada izložiti teorijske postavke režima sigurnosnog kao obavještajnog znanja. Prvi dio rada sadrži pregled nastanka i razvoja istraživanja o režimima znanja. Drugi dio predstavlja pokušaj primjene pristupa režima znanja na područje nacionalne i međunarodne sigurnosti, s posebnim naglaskom na ulozi obavještajnog znanja, djelovanja i službi. U zaključnom se dijelu sažeto prikazuju rezultati rada te pretpostavke i prijedlozi budućih istraživanja.

## Teorijski aspekti režima znanja

Najpoznatija definicija znanja svoje porijeklo vuče iz Platonovih sokratskih dijaloga, ponajprije *Teeteta*. Znanje se u toj tradiciji smatra opravdanim istinitim vjerovanjem (Pili, 2018: 256).[2] Znanje je također rezultat spoznajnih procesa u koje smo subjektivno uvjereni (LZMK, 1996: 1106; usp. Luper-Foy, 1999: 234). Enciklopedijski se znanje definira kao „sustav i logički pregled činjenica i generalizacija o objektivnoj stvarnosti koje se prihvaćaju i trajno zadržavaju u svijesti" te kao „skup činjenica, informacija i vještina stečenih izobrazbom ili iskustvom radi teorijskoga ili praktičnoga razumijevanja i rješavanja problema" (Hrvatska enciklopedija, 2022b). Nadalje, definiciju znanja može se formulirati i funkcionalistički. Tako se, primjerice, iz perspektive informacijskih znanosti znanje smatra određenim svojim funkcijama, a to su spoznavanje (imenovanje i poimanje predmeta), komuniciranje (diseminacija i distribucija zapisa) i informiranje (pohranjivanje, zaštita i pretraživanje zapisa) (Tuđman, 1990: 90). Među društvenim znanstvenicima zasebno se spominju dva tipa znanja: prediktivno i interpretativno. Dok je prvi, uvjetno rečeno pozitivistički tip obilježen kriterijem primjenjivosti spoznaje i usmjeren prema informiranju politika, kao i predviđanju posljedica planiranja ili njegovog odsustva, drugi je tip, kulturalistički ili simbolički, usmjeren na akumulaciju znanja povećanjem detaljnog razumijevanja kulture ili subkulture iznutra (Rosenberg, 2008: 244). Prvi je tip znanja usko vezan uz prirodne, a drugi uz društvene znanosti.[3]

Neovisno o navedenim definicijama, znanje je pojam koji do danas neprestano zaokuplja pažnju istraživača u društvenim znanostima i šire, posebice u odnosu na kvalitetu i modalitete opravdavanja istinitog vjerovanja. Kada se tome pribroji utjecaj izreke Francisa Bacona s kraja 16. stoljeća o znanju kao moći, načini opravdanja istinitog vjerovanja počinju se s vremenom dovoditi u vezu s društvenim okruženjem

[2] Osim metafizičkog (ontološkog) određenja istine te vjerovanja kao temeljne pretpostavke spoznavanja i znanja kao relativno neprijepornih dijelova definicije, mnogo kompleksniji problem opravdanosti odnosi se na dokaze i pouzdanost vjerovanja (Audi, 2002: 220).

[3] Međutim, ne samo što se u tom viđenju ne treba nabrojane tipove znanja smatrati međusobno konkurentnima, već ih se ne treba smatrati ni nekompatibilnima jer dublje razumijevanje fenomena podrazumijeva bolju moć predviđanja, a predviđanje obogaćuje razumijevanje svrhovitošću i korisnošću.

unutar kojeg pojedinac pristupa rečenim vjerovanjima. Dosezi socijalne epistemologije na različite su načine i s različitom dozom uspjeha dokazali da pojedinci ne formuliraju i opravdavaju svoja uvjerenja u potpunosti neovisno o društvu bez obzira na stupanj njihove kognitivne i moralne autonomije te samokritičnosti jer socijalizacijom preuzimaju zadane, točnije autoritetom i tradicijom određene vrijednosti, norme i obrasce ponašanja pojedinog društva (Audi, 2002: 264–265). Takvom gledištu idu u prilog i dosezi epistemologije društvenih znanosti koji upućuju na specifičnost znanja o društvu. Naime, istraživanju društva pristupaju društveno oblikovani, odnosno socijalizirani pojedinci pa se spomenute specifičnosti odnose na refleksivnost društvenih znanosti u odnosu na proučavane objekte; kompleksnost društvenih fenomena i osporivost teorijskih koncepata društvenih znanosti (D'Agostino, 1999). Napokon, perspektiva sociologije znanja, od klasične varijante (Mannheim, 1978) preko pristupa socijalne konstrukcije činjenica (Latour, 1987) do nove sociologije znanja (Swidler i Arditi, 1994), prirodno se nametnula kao orijentacijski nastavak razmatranja izvorno potaknutih socijalno-epistemološkim uzusima. Društveni karakter znanja, barem u spomenutoj klasičnoj varijanti, tako podrazumijeva da sociološka obilježja skupina uvjetuju sadržaj znanja, odnosno da znanje odražava vrijednosti i sociološka obilježja društva. S obzirom na to da se znanje shvaća kao ustrojstvo odnosa između apstraktnih entiteta za koje se smatra da predstavljaju svijet ljudskog iskustva, koje ljudi mogu dijeliti komunikacijom i koje mogu koristiti za razumijevanje vlastitog iskustva svijeta te kao vodiča za vlastita djelovanja, to nužno podrazumijeva da se znanje smatra skupom društvenih praksi, a ne samo kognitivnih te da znanje nije proizvod pojedinca već zajednice koja u većoj ili manjoj mjeri surađuje (Dant, 1991: 3, 5, 18). Od evokacije kolektivnog sjećanja, autoriteta, interesa i društvene moći preko hijerarhijskih odnosa u istraživačkoj i akademskoj zajednici pa sve do čimbenika roda i sveprisutnosti neformalnih znanja, eksternalistička vizija razvoja znanja u značajnoj je mjeri obogatila shvaćanje njegove proizvodnje i vrijednosti za društvo.

Netom što je fokus proučavanja znanja pomaknut s individualnog vjerovanja na kolektivnu razinu, povezivanja različitih društvenih skupina s političkim i javnopolitičkim idejama na definicijskoj su se razini počela pokazivati anakronima, nejasnima, nesigurnima i nadasve empirijski maglovitim postupcima. Drugim riječima, postalo je razvidno da znanje ne lebdi u zraku, nije plod isključivo pojedinačnog uvjerenja, a nije ni puki odraz grupne identifikacije s određenim koherentnim skupovima ideja već ga proizvode skupine stručnih pojedinaca u specijaliziranim (kolektivnim) organizacijama.[4] K tome, povećanje dostupnosti kompleksnih informacija zasigurno

[4] U ovome se radu organizacije isprva jednostavno definiraju kao „društvena kolektivna tijela nastala radi ostvarivanja određenih ciljeva" (*Hrvatski opći leksikon,* 1996: 709; usp. Giddens, 2001: 346) da bi kasnije bile značenjski precizirane.

predstavlja jedan od najvažnijih uzroka povećanja broja organizacija čiji je primarni cilj upravo generiranje istraživanja i distribucija informacija (McGann, 2015: 107). Sukladno tim trendovima, od druge polovine 1980-ih društveni se znanstvenici, ponajprije sociolozi, počinju interesirati za načine na koje privatne i javne organizacije – korporacije, stranačke udruge, interesne skupine, organizacije društvenih pokreta, vladine agencije, akademski zavodi i druge – utječu na javne politike. U približno se isto vrijeme javljaju ideje o socijalnoj konstrukciji različitih javnopolitičkih područja (engl. *policy domain*). Ona su pritom definirana kao komponente političkog sustava koje su organizirane oko supstantivnih problema te kao socijalni konstrukti inače stvoreni kroz interakciju organizacija i obdareni značenjem kroz kulturu (Burstein, 1991: 327–328, 346). Nadalje, početkom 1990-ih javljaju se istraživanja epistemičkih zajednica (engl. *epistemic community*). Riječ je o mrežama profesionalaca s prepoznatom ekspertizom i sposobnostima u određenom području ili problemskom polju. Prema receptu novovjekovne filozofije, kontrola nad znanjem i informacijama predstavlja važnu dimenziju moći što epistemičke zajednice smješta u sam vrh proizvodnje društveno relevantnog znanja (Haas, 1992: 2). Napokon, pojam polja, izvorno organizacijske i sociološke provenijencije, u izvedbi koja položaj pojedinca *vis-a-vis* drugih pojedinaca u određenom području društvenog života zamjenjuje položajem organizacije u kooperativnom, konfliktnom ili neutralnom odnosu s drugim organizacijama istog tipa i tematskog interesa, relevantna je za razumijevanje proizvodnje javnopolitičkog znanja i njegovog zagovaranja putem djelovanja specijaliziranih organizacija. Polje je za Bourdieua plod relacijskog mišljenja te stoga nije proizvod namjernog čina stvaranja, dok ga on analitički definira kao mrežu, ili konfiguraciju, objektivnih odnosa među pozicijama pri čemu su rečene pozicije „objektivno definirane, u svojem postojanju i u uvjetovanjima koja nameću svojim nositeljima, agentima ili institucijama, od strane njihove trenutne i potencijalne situacije u strukturi distribucije vrsta moći (ili kapitala) čije posjedovanje nalaže pristup specifičnim profitima koji su u pitanju u polju, kao i od strane njihove objektivne relacije prema drugim pozicijama" (Bourdieu i Wacquant, 1992: 96–98).

Usmjeravanju pažnje na organiziranu proizvodnju informacija, ideja i znanja te na utjecaj nositelja rečene proizvodnje na kreiranje javnih politika koje povratnim učinkom ne djeluju samo na društvene tokove već i na daljnje perspektive epistemičke proizvodnje, umnogome je pridonio tzv. ideacijski zaokret u društvenim znanostima. Riječ je o kontinuiranom zalaganju za poklanjanje pažnje idejama (teorijama, konceptualnim modelima, normama, svjetonazorima, okvirima, načelnim vjerovanjima), a ne tek samointeresu pri procjeni utjecaja na kreiranje politika (Campbell, 2002). Isti je autor na drugom mjestu ustvrdio da moć ideja ovisi poglavito o količini potpore koju dobivaju od političkih stranaka, sindikata, poslovne zajednice, i utjecajnih političkih te intelektualnih elita i koliko institucionalnog pristupa ti akteri imaju

kritičkim arenama kreiranja politika (Campbell, 1998: 379). Ideacijski je zaokret još uvijek aktualan. Naime, nijedna društvena disciplina nije ostala imuna na činjenicu da „ideje znače" (engl. *ideas matter*) u obliku heuristike, strateških alata, institucionalnog okvira i drugih koncepcija, naročito jer proizlaze iz interakcije i zajedničke poduzetnosti javnopolitičkih aktera (Swinkels, 2020: 289).

Napori komparativnog istraživanja znanja u političkoj ekonomiji rezultirali su konceptualnim, teorijskim i metodološkim inovacijama zbog objedinjavanja dosega ideacijskog pristupa u institucionalnoj analizi javnopolitičkih procesa i komparativnih analiza političkoekonomskog okvira unutar kojih se ti procesi odvijaju (v. Blyth, 1997; 2002; Campbell i Petersen, 2001). Na taj su način ideje kao ključni čimbenici kreiranja politika spušteni na zemlju jer je njihova proizvodnja locirana u specijaliziranim organizacijama te su identificirani međusobni utjecaji institucionalnog ustroja nacionalnih ekonomija i konkurentnih ekonomskih paradigmi.[5] Istovremeno djelujući u istom području te slijedeći ista pravila igre, proizvođači znanja počinju tvoriti zasebni režim znanja. Podjela na varijante kapitalizma kao proizvodne režime te na različite režime kreiranja politika (engl. *policymaking regime*) dobila je svojevrsni sociološki nastavak kod Campbella i Pedersena (2014) jer se, u odnosu na prilično statične i teško promjenjive postavke režima kreiranja javnih politika te proizvodnih (političkoekonomskih) režima, pitanjima o uzročnim čimbenicima režima znanja koji stoji u pozadini određenih javnopolitičkih režima prvi put na inovativan način nastojalo doći do spoznaje o proizvodnji znanja putem istraživanja konfiguracije odnosa među proizvođačima tog znanja.

Preciznije, autori koji se asociraju s pristupom režima znanja (Campbell i Pedersen, 2014: 3–20, 29–31; 2015: 2–3) željeli su istražiti kako organizacije, čija je svrha istraživanje javnih politika, proizvode i šire javnopolitičke ideje, konkretnije ideje svojstvene ekonomskoj politici ili šire političkoj ekonomiji. Zanimalo ih je kako su te organizacije organizirane, kako djeluju i kako su se mijenjale kroz nekoliko desetljeća. Do Campbellovog i Pedersenovog doprinosa, proizvodnja i diseminacija znanja nije bila sustavno istraživana. Također, pokazalo se da javnopolitičke ideje mogu biti bazirane na paradigmatskim teorijskim (znanstvenim) ili ideološkim pretpostavkama. Uspostavljena je i tipologija organizacija koje čine svaki režim znanja. Akademske, zagovaračke, stranačke i državne istraživačke organizacije na različite načine djeluju u proizvodnji znanja ekonomske politike. Od nepristranosti akademskih stručnjaka i pristranosti zagovaračkih organizacija preko stranačkih savjetovanja do birokratskih rješenja, javnopolitički prostor mjesto je intenzivne interakcije aktera proizvod-

[5] Ideacijski zaokret predstavlja neizostavnu teorijsku inspiraciju režima znanja. Štoviše, jedan od rodonačelnika perspektive režima znanja John Campbell ujedno je jedan od protagonista ideacijskog zaokreta.

nje znanja čiji interesi mogu biti kompatibilni ili konkurentni. Iz tog se razloga može govoriti i o sociologizaciji izvorno politološke rasprave. Naime, vrijedi nanovo spomenuti pojam polja koji je uvelike je utjecao na konceptualizaciju režima znanja. Režimi znanja su tako polja sačinjena od organizacija za javnopolitička istraživanja i institucija koje pružaju zakonodavni, upravljački i ini okvir njihovog djelovanja pri čemu ih se naziva i „organizacijskom i institucionalnom mašinerijom koja generira podatke, javnopolitičke preporuke, i druge ideje koje utječu na javnu raspravu i kreiranje politika" (Campbell i Pedersen, 2014: 3).

## Režimi znanja u području sigurnosti

Propozicijski kraj rasprave o režimima znanja uključivao je pitanje primjene tog koncepta u drugim područjima javnih politika. Jedna od propozicija tiče se obrambene politike i politike nacionalne sigurnosti. Točnije, te su politike često upletene u mnogo više skrovitosti od mnogih drugih javnopolitičkih područja dok je samo područje uobičajeno manje politizirano od unutarnje politike pa možda stoga režimi znanja organizirani oko pitanja obrane, vanjske politike i nacionalne sigurnosti uključuju manje javnopolitičkih istraživačkih organizacija u ukupnom broju i posebice manje privatnih istraživačkih organizacija, a više polujavnih ili državnih organizacija (Campbell i Pedersen, 2014: 333–334).[6]

### *Organizacije*

Iako se u europskom slučaju ta hipoteza pokazala točnom po pitanju broja organizacija još u prvoj polovini 2000-ih, što je potkrijepljeno statističkim podacima (Villumsen, 2007), područje (nacionalne i međunarodne) sigurnosti svejedno je niz desetljeća bilo vezano uz fluktuacije u proizvodnji znanja zbog proliferacije njezinih aktera. Počevši sa strategijskim spoznajama, već od 1940-ih se u SAD-u javljaju analize koje objedinjuju vojnu ekspertizu i sveučilišno utemeljenu društvenu znanost s ciljem dostavljanja javnopolitički relevantnog znanja [kreatorima politika i donositeljima odluka – J. P.] (Wæver i Buzan, 2013: 395).[7] Time je ujedno nagoviješten nadolazak ere sigurnosnih *think tankova*.

---

[6] Sigurnost se u ovome radu, a prema shvaćanju Kena Bootha, jednostavno definira kao odsutnost prijetnje (cit. u: Peoples i Vaughan-Williams, 2010: 22). Za detaljniju raspravu o shvaćanju sigurnosti prema kriterijima objektivnosti, subjektivnosti i diskurzivnosti s jedne te znanstveno-pozitivističkog nasuprot postpozitivističkog (filozofskog, sociološkog i konstitutivnog) statusa vidjeti: Buzan i Hansen (2009: 32–35).

[7] Strategijske studije koristile su se kao općesigurnosni naziv od 1940-ih do 1980-ih, dakle u razdoblju omeđenom početkom i krajem hladnoga rata. Međutim, širenjem područja počinju se nazivati sigurnosnim studijama, dokle naziv strategijske studije još uvijek postoji, ali se izričito bavi vojnim aspek-

Koncept *think tanka* ipak ima europsko izvorište. Naime, još je 1831. osnovan britanski *Royal United Services Institute* čije je područje promišljanja i djelovanja bila vojna sigurnost i vanjska politika, točnije proučavanje pomorske i vojne znanosti (Nicander, 2016: 739; Buzan i Hansen, 2009: 91). U radu se koristi definicija *think tanka* svojstvena sigurnosnim studijama. Iako u izvornom značenju podrazumijevaju tek sigurno okruženje za vojno planiranje (McGann, 2015: 108), riječ je općenito o istraživačkim institutima ili drugim organizacijama koje pružaju savjetovanje ili ideje za kreatore politika ili poslovne vođe (Collins, 2013b: 426). Štoviše, oni ne samo da proizvode informacije i znanje, već filtriraju, sortiraju i sintetiziraju informacije koje onda prosljeđuju kreatorima politika (McGann, 2015: 107). Iako se *think tankovi* nalaze u sredini između teorije i prakse, bivajući pritom bliži potonjoj (Villumsen, 2007), oni prema Kentu Weaveru podjednako mogu biti: (1) izvori javnopolitičkih ideja; (2) izvori i evaluatori javnopolitičkih prijedloga; (3) evaluatori vladinih programa; (4) izvori ljudstva i (5) odušci za iskazivanje stručnosti (cit. u Nicander, 2016: 740).

Barem što se SAD-a tiče, utrka u naoružaju u kombinaciji s hladnim ratom proizvela je uvjete za rast supstantivne istraživački vođene javnopolitičke zajednice izvan instituta u području strategijskog i sigurnosnog znanja, točnije novih vladinih agencija, odbora Kongresa, *think tankova* i privatnih savjetodavnih tvrtki (Freedman, 2007: 357). Shodno tome, došlo je do modifikacije uloge *think tankova*. Spomenuti se proces odnosio na odustajanje od teorijskog rada i velikih projekata koji se prepuštaju akademskim vodama, kao što je bio slučaj u RAND korporaciji, u korist dostavljanja brzih, javnopolitički korisnih uputa zbog povećanja kompetitivnosti s jedne te njihove politizacije s druge strane (Wæver i Buzan, 2013: 399). Kompetitivnost je prije svega podrazumijevala tržišnu logiku opstanka, dok je politizacija jamčila njihovo vezanje uz političke stranke, ali ponovno s tržišnim predznakom zbog ovisnosti stranaka o privatnom financiranju. Politizacijom tijekom 1980-ih i 1990-ih oni sve manje odgovaraju opisu „nezavisnih savjetnika," a sve više „proizvođačima ideološkog streljiva" (Collins, 2013b: 426). Uloga *think tankova* svejedno je umnogome ostala nepromijenjena. Oni su imali zadatak „usmjeriti politike u određenom pravcu, mobilizirati javnost u korist politike, i (…) sistematizirati, popularizirati i primijeniti akademski posao od drugdje u upotrebljiviji format za kreatore politika" (Wæver i Buzan, 2013:

tima sigurnosti (Wæver i Buzan, 2013: 394). Strategijske studije pružaju intelektualnu koherentnost vojnoj srži jer je njihova konotacija američki pristup proučavanju vojnih aspekata hladnog rata. Stoga se nacionalna sigurnost ticala proučavanja sigurnosti SAD-a, a fokus tradicionalnih strategijskih studija počivao je na sredstvima koja akteri u međunarodnom poretku koriste kako bi ostvarili političke ciljeve. Drugim riječima, strategijske studije tiču se pitanja kako instrumenti sile utječu na odnose među državama (Snyder, 1999: 3–4). Zanimljivo, svi organizirani akteri u području društvenog života razvijaju vlastite strategije, bez obzira na to što one često podrazumijevaju planiranje bilo koje vrste: civilne institucije, tvrtke, korporacije, civilni uredi vlasti, pa čak i sveučilišta (Malik, 1999: 14).

400). U tom se smislu ponovno ističe uloga SAD-a. Naime, u SAD-u su *think tankovi* značajno utjecali na procese vezane uz sigurnosnu politiku: od identifikacije problema ili mogućnosti do implementacije politika (Nicander, 2016: 738).

Razlike između angloameričkog i europskog shvaćanja *think tankova* predstavljaju značajni uzrok razlike u njihovoj zastupljenosti unutar režima znanja. Prema definiciji *think tankova* kao ekonomski i politički neovisnih instituta s izričitom svrhom promicanja određenih ideja, u SAD-u ih postoji najviše u odnosu na druge države svijeta. Međutim, širim se pristupom u Europi može također doći do relevantnog broja proizvođača znanja koji ne konformiraju takvoj definiciji. Oni mogu biti politički klubovi, administrativni uredi, dok im najbolje odgovara naziv istraživački centri. U Europi sigurnosni *think tankovi* poput *Chatham Housea* nastaju ponajviše nakon Prvog svjetskog rata te bivaju vezani uz idealističku tradiciju međunarodnih odnosa sve do početka hladnog rata kada doživljavaju obrat prema realizmu te upotrebi racionalističke metodologije istraživanja. Poznati su također i slučajevi kada vlasti osnivaju vanjskopolitičke institute za poboljšanje vlastitog znanja o međunarodnim odnosima poslije hladnog rata. Konačno, tu su i europski instituti za vanjsku politiku te mirovni istraživački instituti kao pandani američkim sigurnosnim *think tankovima* (Villumsen, 2007). Prema trenutačno najutjecajnijoj komparativnoj perspektivi, *think tankovi* u području sigurnosti i međunarodnih odnosa klasificirani prema istraživačkim interesima (tradicionalni – vojni i nuklearni vs. netradicionalni – mir i sukob; ekonomski; ekološki; politički; humani) i strukturnoj orijentaciji (odnos s državom i drugim institucijama – autonomne i nezavisne; vezane uz sveučilište; vezane uz političke stranke; državne; korporativne; kvazinezavisne; kvazidržavne) činili su 61,6 % svjetskih javnopolitičkih institucija 2015. pri čemu je SAD prednjačio u broju, a slijedile su ga Velika Britanija, Kina, Njemačka, Francuska, Indija, Argentina, Rusija, Brazil, Izrael, Južna Afrika i Egipat (McGann, 2015: 111–115).

Spomenuta Campbellova i Pedersenova pretpostavka o malobrojnosti i etatističkoj orijentaciji, odnosno državocentričnosti proizvođača sigurnosnog znanja, također je utemeljena uzme li se u obzir osjetljivost i zasebno istaknuti skriveni karakter znanja o sigurnosti. Naime, poznato je da države imaju monopol nad informacijama vezanim uz sigurnost ili nad obavještajnim podacima, koji inače nisu upućeni mnogim drugim akterima (Smith, 2005: 5). Također, obavještajna je aktivnost vezana poglavito uz državu pri čemu je sigurnost kao takva s vremenom umnogome postala ovisna o obavještajnom djelovanju te se u mnogim poljima ne može ostvariti bez njega (Agrell i Treverton, 2015: 5).[8] Ukupno gledano, obavještajno djelovanje nalazi se u središtu

[8] Ciljani objekt obavijesti može se odnositi na vojno, političko, društveno i ekonomsko područje (Shulsky i Schmitt, 2002: 54). Agrell i Treverton (2015: 3, 196) svejedno ne tretiraju riječ *intelligence* kao posebnu aktivnost ili zasebni entitet nego je omeđuju širokim kontekstom proizvodnje znanja jer

nacionalne i međunarodne sigurnosti zbog čega, naposljetku, postaje simbolom čitave politike nacionalne sigurnosti (Scott i Hughes, 2009; Aldritch, 2013: 236; usp. Rønn i Høffding, 2013: 696).

Tajnovitost se prije svega odnosi na osiguravanje prednosti ili izbjegavanje razvoja nepoželjnih situacija (Phythian, 2009). Upravo se zbog tajnovitosti svojeg djelovanja, koja ih čini kvalitativno drugačijim akterima u odnosu na druge istraživačke organizacije, obavještajne službe mogu smatrati najsnažnijim i najvažnijim akterima režima sigurnosnog znanja. Tome u prilog ide i činjenica da one, osim otvorenih izvora i diplomatskih kontakata ujedno raspolažu informacijama i znanjem dobivenim iz ljudskih, točnije špijunskih izvora te onih tehničkih (Shulsky i Schmitt, 2002: 11, usp. Johnson, 2009).[9] Znanje proizvedeno u jednom režimu sigurnosnog znanja po mnogočemu nije transparentno i univerzalno već tajno i upereno protiv nekog drugog aktera.

Prema viziji Marka Lowenthala, obavještajne službe postoje zbog četiriju glavnih razloga: (1) izbjeći strateško iznenađenje stjecanjem svijesti o prijetnjama sigurnosti države, (2) pružiti dugoročnu ekspertizu stabilnim i nepristranim savjetovanjem, (3) podupirati javnopolitički proces analizom rizika, pozadinskim informacijama i kontekstom te određivanjem prednosti i ishoda sa svrhom omogućavanja donošenja odluka, (4) održavati tajnost informacija, potreba i metoda (cit u: Moran, 2015: 180). Obavještajne službe posebno dolaze do izražaja u kontekstu sukoba kada smanjuju nesigurnost podmazivanjem izbora među alternativama (Sims, 2014: 45–46). One se u ponekim kontekstima stoga čak smatraju i svojevrsnim *think tankovima*. Razlog tome ne leži samo u činjenici da se alatima društvenih znanosti koriste za analiziranje objekata istraživanja već i da se njima koriste za predviđanje važno za državu (Shulsky i Schmitt, 2002: xii). Točnije, obavještajno djelovanje postaje sve više utemeljeno u znanosti s obzirom na prepoznavanje kompleksnosti, prelaženje disciplinarnih granica te na napor istraživanja orijentiranog na metu (Agrell i Treverton, 2015: 8).[10]

---

bit obavještajnih podataka više nije prikupljanje, analiza i širenje tajnih informacija, već upravljanje nesigurnošću u područjima ključnim za sigurnosne ciljeve društava.

[9] Prema Moranu (2015: 183) postoji šest uobičajenih izvora obavještajnih podataka: HUMINT – ljudski izvor, špijuniranje; SIGINT – obavještajni signali; presretanje signala (između ljudi ili elektroničkih uređaja); IMINT – slikovni izvor; prikaze objekata proizvedenih elektronički ili optičkim sredstvima na filmu, elektroničkim uređajima za prikaz ili drugim medijima; MASINT – obavještajno mjerenje i potpisi – radarski podaci, nuklearni podaci ili kemijski i biološki podaci; OSINT – otvoreni, javno dostupni izvori podataka; GEOINT – geoprostorni izvori, informacije iz satelita, fotografije iz zraka, karte i terenski podaci.

[10] Znanost i obavještajno djelovanje predstavljaju dva „značajno slična i međusobno vezana područja proizvodnje znanja iako ih, unatoč navedenim analogijama, dijeli duboki politički, kulturalni i epistemološki jaz. Dakle, neovisno o tome što predstavljaju proizvode neizvjesnosti, znanost je vođena načelima otvorenosti i slobode informacija što je suprotno obavještajnoj kulturi koju obilježavaju tajnovitost, kompartmentalizacija te načelo potrebe za znanjem. Također, to stoji unatoč činjenici što

Samo obavještajne službe imaju sposobnost i resurse provesti u praksi navedene zadaće, i to ponekad u suradnji s malobrojnim drugim organizacijama obavještajno-sigurnosne zajednice jer akteri poput medijskih kuća, akademskih institucija, *think tankova* i društvenih medija proizvode srodne informacije i znanje (Palacios, 2018: 183). Drugim riječima, iako predstavljaju najmoćnije i najutjecajnije aktere režima sigurnosnog znanja, obavještajne službe u određenoj su mjeri ovisne o suradnji s drugim akterima proizvodnje sigurnosnog znanja što ih čini iznad svega društvenim, a ne samodovoljnim entitetima sigurnosti. Svejedno, s obzirom na to da obavještajne službe dominiraju režimima sigurnosnog znanja kao prvenstveno državni akteri, one ne samo da opisuju i objašnjavaju već i djeluju te su najbliže donositeljima odluka u sigurnosnoj politici.

### *Priroda sigurnosnog i obavještajnog znanja*

Pojam obavještajno (engl. *intelligence*) može se, prema obavještajnom klasiku Shermanu Kentu, odnositi na znanje, tip organizacije koja proizvodi to znanje i aktivnosti koje provode te organizacije (cit. u Scott i Jackson, 2004: 2). Gotovo identično tome, prema Michaelu Warneru taj pojam podrazumijeva proces (obavještajni ciklus), proizvod (izvješće) i instituciju (obavještajne službe i sigurnosna zajednica) (cit. u Aldritch, 2013: 237). Međutim, za svrhu valjane upotrebe termina u kontekstu rasprave o režimima sigurnosnog znanja uputno je definicije obavještajnog svrstati u dva značenjska tabora. Prema prvom, nadasve američkom, riječ je naprosto o raznolikim informacijama koje potječu iz različitih izvora, a koje donositeljima odluka mogu pomoći prilikom odlučivanja o djelovanju prema protivniku. Drugo je viđenje umnogome specifičnije pa se utoliko uklapa u dijapazon politika sigurnosti određenih karakteristikama režima znanja. Obavještajno se djelovanje u toj varijanti smatra ratovanjem tišim sredstvima jer podrazumijeva skrivenu aktivnost koja pomaže u informiranju, ali i provođenju odluka (Warner, 2009: 16). Dakle, pojam obavještajnog odnosi se na informaciju za donošenje odluka kada su donositelji odluka u pitanju, ali se također radi o tajnoj državnoj aktivnosti koja pomaže u razumijevanju ili utjecanju na strane entitete u slučaju nacionalnih vođa (Warner, 2014: 27). Drugo je viđenje atraktivnije

sveučilišni istraživači i obavještajni analitičari rade na sličnim problemima, ponekad također sa sličnim materijalom i metodama prikupljanja podataka. Nadalje, spomenuti jaz znanosti i obavještajnog djelovanja počiva i na činjenici da znanstvena analiza može izgledati glomazna i ezoterična iz obavještajne perspektive, a sukladno se tome obavještajno tajno djelovanje može činiti kao traljavo istraživanje, prikupljanje i analiziranje nepotpunih podataka. Obavještajno znanje prikupljeno i obrađeno u obliku informacija, za razliku od znanosti, ne podrazumijeva proizvodnju kumulativnog znanja; zbog ograničenog razdoblja upotrebljivosti i relevantnosti obavještajno znanje postaje povijest dok se istovremeno odvija pomak fokusa na neku drugu sigurnosnu prijetnju. K tome, obavještajno djelovanje nema vremenski luksuz procesa opovrgavanja hipoteza kao načina dolaska do znanstvene istine, odnosno znanja, oslanjajući se pritom na načelo tajnosti (Agrell i Treverton, 2015: 3, 5–6, 24, 29, 64, 87).

iz razloga što obavještajne metode mogu poticati prednost u odlučivanju krađom suparničkih tajni, ili krivotvorenjem informacija dostupnih rivalima – ili oboje (Warner, 2009: 18).[11] Najpoznatiji zastupnici pristupa tihog ratovanja Abram Shulsky i Gary Schmitt (2002: 160, 175) govore o obavještajnom djelovanju kao o komponenti borbe među nacijama koja se odnosi na informacije; borba protiv neprijatelja identična je vojnom djelovanju, ali s drugačijim sredstvima. Tom viđenju ide u prilog i ranije uzgredno spomenuta činjenica da skrivena strana vanjske i sigurnosne politike pripada obavještajnom djelovanju. Ne samo putem sakupljanja i analize podataka već i kroz protuobavještajno te skriveno (engl. *covert*) djelovanje (Johnson, 2009; 2014).[12]

Uobičajeno informatološko stajalište razlikuje podatke, informacije i znanje. Podatci postaju informacije kada im se pripiše značenje putem znanja kojeg posjeduje određeni akter (Hrvatska enciklopedija, 2022a). Međutim, znanje ipak predstavlja temeljni referentni pojam rasprave o režimima sigurnosnog znanja jer informacije obogaćuju znanje te postaju njegovim dijelom kako bi dalje na taj način, dakle posredno, sudjelovale u novim slučajevima davanja značenja sakupljenim podatcima. Takvo shvaćanje predstavlja odmak od određenja informacijske znanosti prema znanju kao socijalnom konstruktu; znanje ne služi samo za tumačenje podataka koji onda postaju informacije (obavještajno) već te informacije skupno podrazumijevaju kvalitativno novo znanje nesvedivo na puki skup informacija s obzirom na to da je znanje društveno kontekstualizirano po sebi, imajući u vidu oblikovanje samih informacija od neobjektivnih društvenih aktera obdarenih znanjem (Rønn i Høffding, 2013: 704). Nije zanemariva ni činjenica da je jedan od ključnih načina stjecanja znanja upravo informiranje. Nerazmrsiva povezanost informacija i znanja s obavještajnim djelovanjem podrazumijeva njihovu gotovo jednaku važnost iako epistemički status obavještajnog u prvom redu odgovara znanju neovisno o svojoj akcijskoj orijentaciji po pitanju opsega te o sadržaju orijentiranom na budućnost jer se zastupanjem falibilističke (pogrešive) koncepcije znanja pri razmatranju statusa obavještajnog daju uspješno izbjeći ekstremi neplodnog skepticizma i utopističke potrage za nepogrešivim znanjem (Rønn i Høffding, 2013: 695–697, 701, 703).[13] Nije naodmet spomenuti ni da je još u prvoj polovini 1980-ih njemački filozof Peter Sloterdijk u svojoj postmodernoj *Kritici ciničkog uma*, raspravljajući o fenomenima koji idejno porijeklo vuku iz prosvjetiteljskog spoznajnog obrata, kao prvu manifestaciju organizacije polemičkog znanja naveo ratno znanje i

[11] Jennifer Sims (2014: 42) dodatno je pojednostavnila takva viđenja tvrdeći da je sama srž obavještajnog djelovanja krađa i čuvanje tajni.

[12] Prvospomenuta komponenta odnosi se na najvažniji analitički koncept obavještajnog ciklusa koji podrazumijeva planiranje i usmjeravanje, sakupljanje, procesiranje, proizvodnju i analizu te diseminaciju informacija (Johnson, 2009; Omand, 2014).

[13] Toj su dilemi pridonijele i jezične barijere. Primjerice, mnoge države nemaju posebnu riječ za *intelligence* pa tako Kinezi smatraju da se radi o informaciji, a Francuzi o istraživanju (Aldritch, 2013: 236).

špijunažu (strategijsko i obavještajno znanje), a potom policiju i nadziranje u klasnoj borbi (nadzor). Špijun ispočetka nastupa interesno, znanstvenik bezinteresno, a zatim se ta granica postupno briše (Sloterdijk, 1992: 326).

Kada se govori o obavještajnim spoznajama režima sigurnosnog znanja, potrebno je obratiti pažnju na činjenicu da one sadržajno odgovaraju interdisciplinarnim određenjima materije koja se nalazi na intelektualnoj tromeđi sigurnosnih, strateških i obavještajnih studija. Znanje, informacije i ideje naročito dolaze do izražaja u širokoj perspektivi studija sigurnosti. Naime, smatra se da je sposobnost kontrole znanja, vjerovanja i ideja ključna za ostvarenje sigurnosti u jednakoj mjeri kao i opipljivi resursi, poput vojnih snaga ili sirovina (Collins, 2013a: 9). Takvom je stavu umnogome pridonijela konstruktivistička paradigma. Ona predstavlja svojevrsni sociološki upliv u izvorno politološku disciplinu međunarodnih odnosa te u poddisciplinu sigurnosnih studija sukladno ontološkim postulatima važnosti normativnih i ideacijskih struktura u odnosu na materijalne strukture, važnosti identiteta te međusobnog uvjetovanja akcije i strukture (Agius, 2013: 88). Konstruktivizam također podrazumijeva postojanje aktera i struktura koji se nalaze u cikličkoj i recipročnoj interakciji, određenost identiteta i interesa društvenom interakcijom te društvenointerakcionistički uvjetovanu promjenu pravila, normi i legitimnih očekivanja koja društveni život čine smislenim i uređenim (Nye i Welch, 2011: 63). Prihvati li se činjenica da je ideacijski zaokret u suštini konstruktivističke provenijencije jer ideje predstavljaju ključne komponente konstruktivističke misli (Malik, 2015b: 75), sigurnost se shvaća kao društveni konstrukt. Drugim riječima, odsustvo egzistencijalne prijetnje i ugroze identiteta kao temeljnih pretpostavki sigurnosti predstavlja polazišne točke ideacijskog zaokreta u promišljanjima sigurnosti, a time ujedno i polazišta režima sigurnosnog znanja (McDonald, 2013: 64–65; usp. Malik, 2015a: 4).

Paradigmatski prijelaz od pozitivizma do kritičkog postpozitivizma svojstven konstruktivizmu u sigurnosnim studijama podrazumijeva konstrukciju sigurnosnog znanja, dvostruku hermeneutiku, upliv vrijednosti u proces oblikovanja činjeničnog materijala, kulturnu uvjetovanost[14] i druge aspekte zbog kojih se usko shvaćanje obavještajnog znanja i djelovanja, spomenutih kao središnjih komponenti sigurnosti, može smatrati nepouzdanim. Međutim, svejedno se radi o korisnom znanju jer ono ne predstavlja apstraktni proizvod akademskog svijeta već prije svega upotrebljivu valutu

[14] Ne treba smetnuti s uma iznimno važnu komponentu kulture nacionalne sigurnosti, dakle obavještajnu kulturu modeliranu po uzoru na stratešku kulturu, pri čemu se obavještajna kultura definira kao ideje, odgovori i ponašanja stečena od obavještajnih zajednica i uvjetovana poviješću i geografijom (Phythian, 2014: 34; usp. Davies i Gustafson, 2013: 9; Welch, 2013: 16; Davies, 2020: 18). Spomenuta strateška kultura podrazumijeva skup povijesno i kontekstualno oblikovanih obrazaca mišljenja i ponašanja u poslovima rata i mira (Barnett, 2013: 179–180), a korisna je iznad svega kao koncept zbog dugotrajnosti i slabe promjenjivosti identiteta i povijesti određene države (Aldritch, 2017: 631).

sigurnosne politike. Bruce Jentleson i Ely Ratner u tom smislu govore o javnopolitički relevantnom znanju, odnosno o istraživanju, analizi, napisu i srodnim aktivnostima koji unapređuju znanje s eksplicitnim prioritetom adresiranja javnopolitičkih pitanja (cit. u Goldgeier, 2013: 557). Izostavljajući zasebni spomen strategijskih studija u kontekstu rasprave o režimima znanja zbog disciplinarne podređenosti sigurnosnim studijama, sigurnosnom pozitivizmu blizak pozitivizam iz mnogo poticajnijeg potpodručja obavještajnih studija (engl. *intelligence studies*), kao još uvijek dominantna paradigma, podrazumijeva oslanjanje na prirodno-znanstvenu metodu dohvaćanja objektivne istine otkrivanjem činjenica putem empirijskih istraživanja, zbog čega se naposljetku vezuje uz realističku paradigmu u međunarodnim odnosima s naglaskom na kontroli i predviđanju te uz državnocentrički politički konzervativizam. Nasuprot tome, postpozitivizam kritički tretira empiricizam, naglašava povezanost vrijednosti i činjenica iz razloga što potonje ovise o percepciji i uključivanju u spoznaju, a istraživači svojom uključenošću u spoznajni proces oblikuju i konstruiraju činjenični materijal. U ovom se pogledu, a na tragu postpozitivističkog prijelaza, napokon odvio kritički obrat koji je postpozitivizam odvukao od (neo)liberalnog institucionalizma u smjeru dobrano politizirane te društveno i kulturno uvjetovane proizvodnje situiranog znanja. U rečenoj proizvodnji sudjeluju akteri različitih provenijencija i predznaka s obzirom na to da se kritička perspektiva tiče načina na koji se znanje stvara i diseminira unutar i kroz obavještajno djelovanje pa upravo zbog toga ima smisla govoriti o obavještajnom znanju kao situiranom praktičnom znanju (Klein Goldewijk, 2021: 4; usp. Buzan i Hansen, 2009: 35–36, 42–43).

Imajući na umu prijašnja određenja, adekvatno dohvaćanje prirode sigurnosnog znanja proizvedenog unutar režima sigurnosnog znanja i to poglavito od obavještajnih službi, podrazumijeva oslanjanje na dosege postpozitivističkih kritičkih obavještajnih studija. One se fokusiraju na analizu znanja kao i na režime znanja, odnosno načine njihove proizvodnje, procesiranja i prakticiranja u obavještajnom djelovanju (Klein Goldewijk, 2021: 6). Ovdje posebice dolazi do izražaja činjenica da su znanje u obavještajnom djelovanju, kao što je slučaj u drugim područjima, društveno konstruirali stručnjaci i praktičari (Tang, 2017). Obavještajno se znanje stoga, prema Ben Jaffelu i suradnicima, može smatrati društvenim fenomenom koji se manifestira u „različitim praksama gdje agenti s različitim udjelima i pozadinama kontinuirano obavljaju, dovode u pitanje, opiru se i zajedno utječu na značenja proizvodnje informacija" (cit. u Klein Goldewijk, 2021: 7). Takva priroda sigurnosnog, točnije sigurnosno-obavještajnog znanja nije prepreka boljoj utilizaciji resursa nacionalne i međunarodne sigurnosti. Dapače, ona je prednost jer uključuje relativno veći broj uzročnih čimbenika spoznaje u obzir.

Sigurnosni se režimi znanja tako u suštini nadaju kao obavještajni. Ako se obavještajna djelatnost i znanje nalaze u središtu sigurnosti, onda su svi relevantni sigurno-

sni resursi – u prvom redu društveno konstruirano znanje o sigurnosnim prijetnjama dobiveno akumulacijom, kombiniranjem i generalizacijom informacija kao proizvoda obavještajnog djelovanja – istovremeno obavještajni. Razumijevanje proizvodnje obavještajnog znanja unutar režima znanja o sigurnosti predstavlja i predstavljat će nemali istraživački izazov koji uvelike natkriljuje moguće konkurentne tematizacije.

## Umjesto zaključka: mogućnosti istraživanja režima obavještajnog znanja

Znanje o sigurnosti predstavlja preduvjet opstanka društva, države i međunarodnog poretka. Ono je u značajnoj mjeri skriveno i nedostupno široj javnosti dok mali broj aktera izravno vezanih uz državu sudjeluje u njegovoj proizvodnji. Proizvođači znanja u području sigurnosti, čiji međuodnosi i raspored unutar okvira određenog pravilima djelovanja čine režime sigurnosnog znanja, odnose se na široko zamišljene javnopolitičke istraživačke organizacije. Međutim, jedan specifičan akter u mnogočemu dijeli njihova obilježja iako se izdvaja po pitanju ukupnog utjecaja na formulaciju znanja o sigurnosti s jedne te na kreaciju sigurnosne politike s druge strane. Naime, moguće je navesti najmanje tri razloga zbog kojih je poželjno obavještajne službe staviti u prvi plan istraživanja režima sigurnosnog znanja:

1. *korištenje znanosti* – iako ne proizvode znanje poput znanstvenika, one svejedno sakupljaju relevantne informacije te ih tumače u određenom kontekstu znanja koji čine paradigme i njima svojstvene teorije iz korpusa sigurnosnih, strateških i obavještajnih studija, generirajući naposljetku buduće znanje o sigurnosti
2. *tajnost spoznaje* – koriste se podacima, informacijama i znanjima skrivenima od drugih aktera, posebice od konkurenata i suparnika, što nerijetko podrazumijeva njihovo prikupljanje od i na štetu spomenutih aktera
3. *moć hibridnog djelovanja* – dio su državnog aparata sigurnosti zbog čega im za proizvodnju sigurnosnog znanja na raspolaganju stoje resursi (materijalni, tehnološki, ljudski i drugi) nedostupni drugim akterima te istovremeno imaju sposobnost protuobavještajnog djelovanja sprječavajući na taj način infiltraciju pogrešnih informacija i ideološkog elementa u postojeće znanje o sigurnosti.

Iz tih su razloga obavještajne službe nesumnjivo odgovorne za postojanje, opstanak i reprodukciju režima sigurnosnog znanja, a time posredno i za sigurnost određenog referentnog objekta. Režimi sigurnosnog znanja umnogome su upravo režimi obavještajnog znanja. Neovisno o tome, obavještajne službe nisu svemoćne niti bi ih se trebalo na taj način percipirati. Ključ uspješne proizvodnje sigurnosnog znanja kao preduvjeta uspješne sigurnosne politike i naposljetku, postizanja odsustva egzistencijalne prijetnje potrebno je tražiti u suradnji obavještajnih službi s jedne te istraživačkih organizacija različitih predznaka i akademske zajednice s druge strane jer su

znanja i sposobnosti potonjih prilično kompatibilni ulozi prvih, posebice ukoliko se smjera obuhvatnom nastupanju nacionalne i nadnacionalne razine sigurnosne politike u suočavanju sa zajedničkim izazovima. Suradnja države i akademske zajednice u području studija sigurnosti nije kontroverzna zbog javnopolitičke relevantnosti dok su autori u području sigurnosnih studija ionako poznati po svojem radu za državu, *think tankove* i akademsku zajednicu tijekom karijere (Buzan i Hansen, 2009: 46, 63). Napokon, proizvođački pluralizam može poslužiti kao međusobni korektiv u režimu sigurnosnog znanja. Ipak, etičke implikacije nisu zanemarive kod takvog sinergijskog pristupa. Posebice jer su nove uloge, u prvom redu novi oblici etički upitnog intervencionizma, postale teško uskladive s temeljnim vrijednostima zapadnih društava (Aldritch, 2013: 236, 242).

S obzirom na to da je zbog tajnovitosti sigurnosno-obavještajnog znanja istraživačima u obavještajnim studijama i organizacijama pristup ograničen te da ionako nedostaje relevantnih informacija, spoznajni je domet svakog proučavanja režima sigurnosnog znanja, a posebice ako se naglasak stavi na djelovanje obavještajnih službi, također ograničen (Dover, Goodman i Hillebrand, 2014; Welch, 2013). To nipošto ne znači odustajanje od potrage već nadasve korisnu spoznaju o granicama mogućnosti samog spoznavanja aspekata nacionalne i međunarodne sigurnosti. U tom smislu ne treba smetnuti s uma kanonsku misao obavještajnih studija da je svaka analiza vladinih politika, posebice analize vanjskih poslova i obrane, koja izostavlja obavještajno djelovanje nužno nedovršena, a može također biti iskrivljena kao rezultat toga (Andrew, 1987: 17).

Unatoč znatnim preprekama, moguće je nabrojati različite smjerove budućih istraživanja režima sigurnosnog znanja u obavještajnoj varijanti. Za početak, po uzoru na istraživanja režima znanja u političkoj ekonomiji i ekonomskoj politici, međunarodne komparativne studije režima obavještajnog znanja pokazuju se obećavajućima. Primjerice, usporedna istraživanja utjecaja kulturnih (strateška, sigurnosna i obavještajna kultura), organizacijskih (veličina organizacije, kadrovska rješenja, planerske sposobnosti i dr.), ideoloških (liberalizam i njegove alternative), političkih (demokracija i autokracija) i geopolitičkih (autarkija, regionalizam, internacionalizam) čimbenika na oblikovanje režima obavještajnog znanja te posljedičnu proizvodnju znanja nadaju se gotovo prirodno. Nadalje, na taj se način može objelodaniti sličnosti i razlike među utjecajima aktera u javnopolitičkom procesu. Istraživanje proizvodnje sigurnosnog znanja u kontekstu civilno-vojnih odnosa također može preuzeti komparativno ruho kako bi se došlo ne samo do spoznaja o varijabilnosti utjecaja vojnih i civilnih aktera u sigurnosnom režimu već i o utjecaju obavještajnih nasuprot vojnoobavještajnim službama. Proširenje (od vojnog do raznih drugih potpodručja sigurnosti) te produbljenje (od sigurnosti države do sigurnosti društva i pojedinca) sigurnosnih studija u kontekstu pluralizacije industrije sigurnosnih ideja, kao procesi koji nastupaju s krajem hlad-

nog rata i uspostavom američke unipolarnosti 1990-ih, pružaju brojne mogućnosti za tematski iskorak u istraživanju obuhvatnog fenomena poput režima obavještajnog znanja (v. Villumsen, 2007; usp. Collins, 2013a; Peoples i Vaughan-Williams, 2010).

Osim u komparativnoj perspektivi, istraživanja strukture i dinamike režima obavještajnog znanja te njihovih proizvodnih aktera unutar samih nacionalnih država također mogu biti plodonosna. Stoga je spoznaju o ovim režimima moguće proširiti, primjerice, temeljem istraživanja njihovih međusobno povezanih komponenti sukladno de Werdovoj (2021: 515) podjeli na institucionalne kontekste (pravila, norme, uloge, procedure i prakse), proizvodnju ili iskorištavanje znanja, mogućnosti za transfer znanja (diseminaciju) te na akcijske perspektive primatelja koje izviru iz režima znanja. U svim se instancama obavještajne službe nameću kao predmet od krucijalnog istraživačkog interesa.

Uz nabrojane tematske mogućnosti, specifične metode društvenih znanosti – samostalno ili u kombinaciji – mogu pridonijeti istančanijem shvaćanju režima obavještajnog znanja. Osim komparativnog istraživanja utemeljenog prvenstveno na analizi sekundarnih podataka, opsežan materijal koji prikupe stručnjaci pruža korisnu insajdersku perspektivu koja pridonosi razumijevanju načina na koji *think tankovi*, u ovom slučaju ponajprije obavještajne službe, utječu na politiku (Nicander, 2016). Osim metode intervjua, studije slučaja su druga valjana opcija metode. Napokon, osim analize ideja koje promoviraju, potrebno bi bilo istražiti i praktične obrasce interakcije svih organizacija koje se bave istraživanjem sigurnosti (v. Villumsen, 2007). Ovdje načete istraživačke opcije i alati sasvim sigurno predstavljaju tek djelić mogućnosti koje se javljaju pri tretmanu poticajne materije režima sigurnosnog kao obavještajnog znanja.

## Literatura

Agius, C. 2013. Social Constructivism, u: Collins, A., *Contemporary Security Studies. Third Edition.* Oxford University Press. Oxford: 87–104.

Agrell, W. i Treverton, G. F. 2015. *National Intelligence and Science. Beyond the Great Divide in Analysis and Policy.* Oxford University Press. Oxford.

Aldritch, R. J. 2013. Intelligence, u: Williams, Paul D., *Security studies. An Introduction.* Routledge. London: 235–250.

Aldrich, R. J. 2017. Strategic culture as a constraint: intelligence analysis, memory and organizational learning in the social sciences and history. *Intelligence and National Security* (32), 5: 625–635.

Andrew, C. 1987. *Secret Service. The Making of the British Intelligence Community.* Sceptre Books. London.

Audi, R. 2002. *Epistemology. A Contemporary Introduction to the Theory of Knowledge*. Routledge. London i New York.

Barnett, M. N. 2013. Culture, u: Williams, Paul D., *Security studies. An Introduction*. Routledge. London: 170–187.

Blyth, M. 1997. Any more bright ideas? The ideational turn of comparative political economy. *Comparative Politics* (29), 2: 229–250.

Blyth, M. 2002. *Great Transformations: The Rise and Decline of Embedded Liberalism*. Cambridge University Press. New York.

Bourdieu, P. i Wacquant, L. J. D. 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. The University of Chicago Press. Chicago.

Burstein, P. 1991. Policy domains: Organization, culture, and policy outcomes. *Annual Review of Sociology* 17: 327–350.

Buzan B. i Hansen L. 2009. *The evolution of international security studies*. Cambridge University Press. Cambridge.

Campbell, J. L. 1998. Institutional analysis and the role of ideas in political economy. *Theory and Society* (27), 3: 377–409.

Campbell, J. L. 2002. Ideas, Politics, and Public Policy. *Annual Review of Sociology* 28: 21–38.

Campbell, J. L. i Pedersen, O. K. 2014. *The national origins of policy ideas knowledge regimes in the United States, France, Germany, and Denmark*. Princeton University Press. Princeton.

Campbell, J. L. i Pedersen, O. K. 2015. Policy ideas, knowledge regimes and comparative political economy. *Socio-Economic Review* (13), 4: 1–23.

Collins, A. 2013a. Introduction: What is Security Studies?, u: Collins, A., *Contemporary Security Studies. Third Edition*. Oxford University Press. Oxford: 1–13.

Collins, A. 2013b. Glossary, u: Collins, A., *Contemporary Security Studies. Third Edition*. Oxford University Press. Oxford: 411–429.

D'Agostino, F. 1999. Epistemology of Social Sciences, u: Dancy, J.; Sosa, E., *A Companion to Epistemology*. Blackwell. Oxford: 479–483.

Dant, T. 1991. *Knowledge, Ideology & Discourse: A Sociological Perspective*. Routledge. London.

Davies, P. 2020. Ideas of intelligence: Divergent national concepts and institutions, u: Andrew, C., Aldrich, R. J. i Wark, W. K., *Secret Intelligence: A Reader*. Routledge. Oxon i New York: 13–21.

Davies, P. H. J. i Gustafson, K. C. 2013. An Agenda for the Comparative Study of Intelligence Yet Another Missing Dimension, u: Davies, P. H. J. i Gustafson, K. C. *Intelligence Elsewhere. Spies and Espionage Outside the Anglosphere*. Georgetown University Press. Washington, D. C.: 3–13.

De Werd, Peter. 2021. Reflexive intelligence and converging knowledge regimes, *Intelligence and National Security* (36), 4: 512–526.

Dover, R., Goodman, M. S. i Hillebrand, C. 2014. Preface, u: Dover, R., Goodman, M. S. i Hillebrand, C., *Routledge Companion to Intelligence Studies.* Routledge. London i New York: xvi–xvii.

Esping-Andersen, G. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton University Press. Princeton.

Freedman, L. 2007. The Future of Strategic Studies, u: Baylis, J., Wirtz, J. J., Gray, C. S. i Cohen, E., *Strategy in the Contemporary World. Second Edition.* Oxford University Press. Oxford: 356–371.

Giddens, Anthony. 2001. *Sociology. Fourth Edition.* Polity Press. Oxford.

Goldgeier, J. M. 2013. The Academic and Policy Worlds, u: Williams, P. D., *Security studies. An Introduction*. Routledge. London: 555–568.

Haas, P. M. 1992. Introduction: epistemic communities and international policy coordination. *International Organization* (46), 1: 1–35.

Hague, R., Harrop, M. i Breslin, S. 2001. *Komparativna vladavina i politika: uvod.* Fakultet političkih znanosti. Zagreb.

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. 2022a. *Informacija.* http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=67357. 6. lipnja 2022.

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. 2022b. *Znanje.* http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=67357. 6. lipnja 2022.

*Hrvatski opći leksikon.* 1996. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb.

Johnson, L. K. 2009. Sketches for a theory of strategic intelligence, u: Gill, P., Marrin, S. i Phythian, M., *Intelligence Theory: Key Questions and Debates.* Routledge. London i New York: 33–54.

Johnson, L. K. 2014. The Development of Intelligence Studies, u: Dover, R., Goodman, M. S. i Hillebrand, C., *Routledge Companion to Intelligence Studies.* Routledge. London i New York: 3–23.

Klein Goldewijk, B. 2021. Why still critical? Critical intelligence studies positioned in scholarship on security, war, and international relations. *Intelligence and National Security* (36), 4: 476–494.

Latour, B. 1987. *Science in Action. How to Follow Scientists and Engineers through Society.* Harvard University Press. Harvard.

Luper-Foy, S. 1999. Knowledge and belief, u: Dancy, J. i Sosa, E., *A Companion to Epistemology.* Blackwell. Oxford: 234–237.

Malik, J. M. 1999. The Evolution of Strategic Thought, u: Snyder, C. A., *Contemporary Security and Strategy.* Palgrave Macmillan. Houndmills, Basingstoke, Hampshire i London: 13–53.

Malik, S. 2015a. Framing a discipline, u: Hough, P., Malik, S., Moran, A. i Pilbeam, B., *International Security Studies. Theory and Practice*. Routledge. Oxon i New York: 3–12.

Malik, S. 2015b. Constructing security, u: Hough, P., Malik, S., Moran, A. i Pilbeam, B., *International Security Studies. Theory and Practice*. Routledge. Oxon and New York: 72–85.

Mannheim, K. 1978. *Ideologija i utopija*. Nolit. Beograd.

Marshall, G. 1998. *A Dictionary of Sociology. Second Edition*. Oxford University Press. Oxford; New York.

McDonald, M. 2013. Constructivisms, u: Williams, P. D., *Security studies. An Introduction*. Routledge. London: 63–77.

McGann, J. 2015. Think tanks in security and international affairs, u: Villumsen Berling, T. i Bueger, C., *Security Expertise: Practice, power, responsibility*. Routledge. London i New York: 107–124.

Moran, A. 2015. Intelligence and security, u: Hough, P., Malik, S., Moran, A. i Pilbeam, B., *International Security Studies. Theory and Practice*. Routledge. Oxon i New York: 178–191.

Nicander, L. 2016. The Recipe for Think Tank Success: The Perspective of Insiders. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence* (29), 4: 738–759.

Nye, J. S. Jr. i Welch, D. A. 2011. *Understanding Global Conflict and Cooperation. An Introduction to Theory and History. Eight Edition*. Pearson. London.

Omand, D. 2014. The Cycle of Intelligence, u: Dover, R., Goodman, M. S. i Hillebrand, C., *Routledge Companion to Intelligence Studies*. Routledge. London i New York: 59–71.

Palacios, J. 2018. The Role of Strategic Intelligence in the Post-Everything Age, *The International Journal of Intelligence, Security, and Public Affairs* (20), 3: 181–203.

Peoples, C. i Vaughan-Williams, N. 2010. *Critical security studies: An Introduction*. Routledge. Oxon i New York.

Pili, G. 2018. Epistemology and Intelligence – Some Philosophical Problems to be Solved, *The International Journal of Intelligence, Security, and Public Affairs* (20), 3: 52–270.

Phythian, M. 2009. Intelligence theory and theories of international relations: shared world or separate worlds?, u: Gill, P., Marrin, S. i Phythian, M., *Intelligence Theory: Key Questions and Debates*. Routledge. London i New York: 54–73.

Phythian, M. 2014. Cultures of National Intelligence, u: Dover, R., Goodman, M. S. i Hillebrand, C., *Routledge Companion to Intelligence Studies*. Routledge. London i New York: 33–42.

Rosenberg, A. 2008. *Philosophy of Social Science. Third Edition*. Westview Press. Boulder.

Ruggie, J. G. 1982. International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order. *International Organization* (36), 2: 379–415.

Scott, L. i Jackson, P. 2004. Journeys in Shadows, u: Jackson, P. i Scott, L., *Understanding Intelligence in the Twenty-First Century. Journeys in Shadows*. Routledge. London i New York: 1–29.

Scott, L. i Hughes, R. G. 2009. Intelligence in the Twenty-First Century: Change and Continuity or Crisis and Transformation? *Intelligence and National Security* (24), 1: 6–25.

Shulsky A. i Schmitt, G. 2002. *Silent Warfare: Understanding the World of Intelligence. Third Edition.* Brassey's, Inc. Washington, D. C.

Sloterdijk, P. 1992. *Kritika ciničkog uma*. Globus. Zagreb.

Sims, J. 2014. The Theory and Philosophy of Intelligence, u: Dover, R., Goodman, M. S. i Hillebrand, C. *Routledge Companion to Intelligence Studies.* Routledge. London i New York: 42–50.

Smith, Michael E. 2010. *International Security: Politics, Policy, Prospects*. Palgrave Macmillan. Basingstoke i New York.

Snyder, Craig A. 1999. Contemporary Security and Strategy, u: Snyder, C. A., *Contemporary Security and Strategy*. Palgrave Macmillan. Houndmills, Basingstoke, Hampshire i London: 1–13.

Swidler, A. i Arditi, J. 1994. The New Sociology of Knowledge. *Annual Review of Sociology*, 20: 305–329.

Swinkels, M. 2020. How ideas matter in public policy: a review of concepts, mechanisms, and methods, *International Review of Public Policy* [Online] (2), 3: 281–316.

Tang, J. 2017. How do we know? What intelligence analysis can learn from the sociology of science. *Intelligence and National Security* (32), 5: 663–674.

Tuđman, M. 1990. *Obavijest i znanje*. Zavod za informacijske znanosti. Zagreb.

Villumsen, T. 2007. Think tanks in Europe: Shaping ideas of security. *Militært Tidsskrift* (136), 2: 143–160.

Vrist Rønn, K. i Høffding, S. 2013. The Epistemic Status of Intelligence: An Epistemological Contribution to the Understanding of Intelligence, *Intelligence and National Security* (28), 5: 694–716.

Wæver, O. i Buzan, B. 2013. After the Return to Theory: The Past, Present, and Future of Security Studies, u: Collins, A., *Contemporary Security Studies. Third Edition.* Oxford University Press. Oxford: 393–411.

Warner, M. 2009. Intelligence as risk shifting, u: Gill, P., Marrin, S. i Phythian, M., *Intelligence Theory: Key Questions and Debates.* Routledge. London i New York: 16–33.

Warner, M. 2014. Theories of intelligence. The state of play, u: Dover, R., Goodman, M. S. i Hillebrand, C., *Routledge Companion to Intelligence Studies.* Routledge. London i New York: 25–33.

Welch, S. 2013. Political culture. Approaches and Prospects, u: Davies, P. H. J. i Gustafson, K. C., *Intelligence Elsewhere. Spies and Espionage Outside the Anglosphere*. Georgetown University Press. Washington, D. C.: 13–29.

Wilson, C. A. 2000. Policy Regimes and Policy Change. *Journal of Public Policy* (20), 3: 247–274.

## Social epistemology of security studies: intelligence knowledge regimes

### *Abstract*

The structure of knowledge production on national and international security, as a justified true belief in matters of existential importance for societies, states and the global political order, represents a legitimate subject of research based on a social epistemological and sociological approach. Starting from the sociological public policy thematization of knowledge regimes in political economy and economic policy, security knowledge regimes are theoretically outlined in this paper. Primarily in relation to the constellation of research organizations in this public policy area, the production of security knowledge is not characterized by the variable influence of academic, advocacy, party and state organizations, but dominantly by state, semi-state and above all state-related actors. Of the latter, the intelligence services stand out, given that the knowledge on the basis of which policymakers and decision-makers in security policy act is often hidden and inaccessible to the public, and is therefore not subject to democratic procedures and public opinion. Security knowledge regimes are understood as intelligence knowledge regimes due to the centrality of intelligence activities, knowledge and organizations in the field of security. In conclusion, the main findings of the paper are recapitulated and paths for future research into the security knowledge regime are suggested.

***Key words:*** Social epistemology, security studies, regimes, public policy research organizations, knowledge, intelligence services.